

О. А. РОВЕНЧАК

Olga A. Rovenchak

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЇ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗКУ З ПРОЦЕСАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СОЦІОЛОГІЇ

Abstract. This article is devoted to the problem of interconnection between migration and globalization. The following issues are examined in the article, such as: the notion and stages of globalization; its causative connection with mass migration; migration theories; research of migration in different scientific areas. The author's scheme for complex research of migration in sociology is suggested.

На початок ХХІ ст. міжнародна міграція стала однією з найважливіших проблем зовнішньої та внутрішньої політики держав, предметом економічних, правових, демографічних дискусій. Як соціальний процес вона привернула посилену увагу і соціологів. Особлива актуальність розробки проблеми пов'язана з тим, що нині міграція розглядається не як відокремлене, автономне соціальне явище, а включається в контекст глобалізаційних процесів. Водночас аналіз останніх досліджень і публікацій у соціогуманітарних науках свідчить, що їх автори досить декларативно проголошують зв'язок між цими соціальними феноменами, але здебільшого не обґрунтовують його. Крім того, досить часто дослідники цієї проблеми не додержуються визначеної схеми до-

слідження, у якій би теоретичний аналіз проблеми супроводжувався обранням відповідної методичної моделі для емпіричних досліджень. Виходячи з цього, у статті буде розглянуто етапи глобалізації, її причинно-наслідковий зв'язок з міграцією; теорії міграції, вивчення її різними науками, а також запропоновано схему комплексного вивчення міграції, що є особливо актуальним в умовах України, велика частка працездатного населення якої нині постійно поповнює потоки трудових мігрантів.

У науковій літературі під *глобалізацією* переважно розуміють рух до об'єднання й уніфікації, що зачіпає усі сфери життєдіяльності людини. Якщо говорити про *політичну* глобалізацію, то йдеться перш за все про міжнародні наддержавні організації і структури,

яким держави віддають частину свого суверенітету і засобами яких держави-учасниці узгоджують свою зовнішню, а почасти і внутрішню політику. Найбільш яскравим виразником *інформаційної* глобалізації є *всесвітня мережа Інтернет, культурної* – так зване світове культурне поле, через яке населення різних країн світу може користуватися та обмінюватись духовними і матеріальними надбаннями різних культур. М. Загар (Zagar) говорить також про глобалізацію *екологічну*. “Сучасна екологічна катастрофа в одній державі не може не впливати на екологічну ситуацію в інших державах” [17]. Та найчастіше під глобалізацією розуміють перш за все глобалізацію *економічну*, тобто створення єдиного світового господарства, де головними акторами виступають транснаціональні та мультинаціональні корпорації і міжнародні економічні організації, які контролюють значну частину світового ринку товарів та послуг, світові економічні зв’язки та економічні зв’язки між конкретними державами.

Існує гіпоетеза, за якою поява різних рас та етносів, що не знали про існування одні одних, та їх розселення в епоху неоліту було початковим етапом глобалізації. Цей процес означав збереження біологічної та генетичної єдності і став передумовою сучасної глобалізації, тобто реальної економічної та культурної єдності [2, с. 4]. Ця точка зору свідчить про те, що глобалізація існувала практично від початку існування людства. Дозволимо собі не погодитись з цим твердженням, адже “global” означає “світовий”, “всесвітній”, а глобалізація – це явище, яке не тільки охоплює, але й об’єднує всі частини світу, тому сама тільки біологічна чи генетична спільність може бути підставою для

єдності тільки суто теоретично. *Першим етапом* глобалізації, думається, слід вважати епоху великих географічних відкриттів (від відкриття Америки у 1492 р. до відкриття Антарктиди у 1820 р.) та освоєння нових земель колоніальних володінь. Це період, коли формувалось цілісне уявлення про світ; тепер про існування інших частин світу можна було не тільки здогадуватись, їх стало можливим побачити на власні очі. Цей етап можна назвати *географічним*. *Другий етап* розпочався з середини ХХ ст. і тривав до початку 90-х рр. цього ж століття. Для нього характерні *політико-правові та економічні* зміни світового характеру, а саме створення наднаціональних політичних інституцій, міжнародних економічних утворень і організацій та кодифікація міжнародного права. *Третій етап* розпочався від запуску міжнародної інформаційної мережі Інтернет і триває досі. Це період інтенсивного *інформаційного та культурного* обміну, який став настільки доступним, як ніколи раніше. Варто зазначити, що з кожним новим етапом глобалізація набуває нових рис, зберігаючи, проте, і деякі риси своїх попередніх етапів.

Глобалізація має свої характерні риси, серед яких Р. Урсуа виділяє такі: 1) прийняття пакета економічних правил для всього світу, вироблених, щоб піднести доходи і виробництво, а також здобути підтримку держави, тобто зробити національну економіку більш продуктивною та конкурентоспроможною; 2) технологічні нововведення й організаційні зміни, спрямовані на надання економіці гнучкості та здатності до адаптації; 3) розширення особливої суспільної організації як основного джерела виробництва та енергії; 4) зниження рівня добробуту

частини населення, приватизація громадських служб, забезпечення пристосування трудових відносин до реальності і зменшення можливостей профспілок; 5) перехід до практичного створення транснаціональних організацій з контролю за засобами формування національної економічної політики, таких як монетарна стратегія, процентні ставки, фінансова політика; 6) розповсюдження спільності культурних цінностей і водночас відродження націоналізму, конфліктів у сфері культури та громадських рухів [12, с. 208]. На сучасному етапі, зазначає А. Дмитрієв, глобалізаційні зміни відбуваються через дію потужних сил “зверху”, а єдиною надією на рівноправність у світі можна назвати “глобалізацію знизу”, тобто створення і розвиток інститутів, які б урівноважували дію згаданих сил і пом’якшували вплив економічних і соціальних змін [2, с. 7].

С. Каслз (Castles) наводить такі ключові показники глобалізації, як швидкий ріст потоків, що перетинають кордони. Ці потоки можуть мати різні характеристики: фінансові, торгові, ідейні, інформаційні, людські. Основною організаційною структурою всіх цих потоків є мережа міжнаціональних зв’язків, що виражається у поширенні транснаціональних компаній (ТНК), глобальних ринків, міжнародних урядових та неурядових організацій, глобальних промислових структур чи транснаціональних культурних об’єднань. Основним інструментом глобалізаційних процесів є сучасні інформаційні та комунікаційні технології (інтернет, вдосконалений телефонний зв’язок, порівняно дешево транспортне сполучення). Потоки капіталу і товарів широкого вжитку зазвичай позитивно сприймаються дер-

жавами, що мають велику політичну та економічну владу. Водночас імміграція і культурні відмінності сприймаються як потенційні загрози національному суверенітету та самобутності, і тому частина держав намагається їх обмежити, але, як зазначають деякі автори, оскільки мобільність населення пов’язана з іншими видами транскордонних потоків, то зробити це не завжди вдається [6, с. 30]. Як бачимо, глобалізація виступає передумовою масштабної міграції.

Сучасні тенденції розвитку народонаселення широко відомі: висока народжуваність в одних країнах, низька в інших, крім того, економічна сила і багатство збільшуються в одних регіонах (США, Західна Європа, Японія, Сінгапур тощо) за рахунок зменшення їх в інших регіонах, які відстають в економічному розвитку. Ці процеси супроводжуються значними міграційними потоками з Півдня на Північ та зі Сходу на Захід. У міграційні процеси втягнуто практично всі країни світу; на початок ХХІ ст. у світі нараховувалось близько 140 млн. міжнародних мігрантів [14, с. 102], які утворили своєрідну численну “націю мігрантів”. З огляду на вищесказане очевидним стає зв’язок міграційних рухів з глобалізацією, яка не є виключно позитивним явищем, оскільки криє в собі низку суперечностей. Це, зокрема, так звана соціальна поляризація, суперечність між збагаченням та збіднінням населення майже у всіх країнах світу, суперечність між глобальним та локальним, між раціональною культурою, що не здатна наповнити духовним змістом життя людини, та культурою окремих груп населення, а також суперечність диференціації, що стосується міграційних процесів: у всьому світі чітко простежується тенденція до

об'єднання не тільки географічних територій, але й груп людей; в той же час зростає диференціація всередині самих груп. Це пов'язано, у першу чергу, з тим, що одні члени груп, адаптувавшись, стають повноправними її членами, у той час як інші стають маргіналами. Тобто проблема включення одних і виключення інших стає центральним пунктом всіх соціальних суперечностей, пов'язаних з міграцією [4, с. 39; 2, с. 4–6].

Яка ж основна роль глобалізації в інтенсифікації міграційних процесів? Відповідь, очевидно, можна побачити в розвитку інформаційно-комунікаційних і транспортних технологій у сучасному світі, у попиті на дешеву робочу силу на ринках праці економічно розвинутих держав та високому рівні безробіття у малорозвинутих державах. Інтернет і супутникове телебачення дали, зокрема, мешканцям різних країн інформацію про інші країни, умови проживання та працевлаштування в інших регіонах, розвиток транспортних мереж зробив доступним швидке та безпечне сполучення одних частин світу чи регіонів з іншими, а ситуація на ринках праці, відповідна еміграційна та імміграційна політика разом із природними, екологічними катастрофами та війнами штовхнули і далі штовхають маси людей у міграційні потоки [8, с. 190; 7, с. 50–51; 2, с. 4; 17].

Глобалізація не тільки стала передумовою сучасної масової міграції, на теперішньому етапі вона ще й певною мірою визначає напрямки міжнародної міграції. ЄС у Європі, NAFTA у Північній Америці, а також MERCOSUR (економічне об'єднання Аргентини, Бразилії, Парагваю та Уругваю), субрегіональні угруповання в Африці (ECOWAS у Західній Африці,

SADS – у Південній) – ці та подібні до них організації перетворюють свої економічно заможні держави-учасниці у регіони притягання іммігрантів [10, с. 98; 11, с. 15].

Крім економічних, політичних та інформаційних аспектів взаємозв'язку глобалізації та міграції варто зачепити і правовий, а саме сферу захисту прав людини. З теоретичної та політичної точки зору, той рівень, на якому прав людини дотримуються в країні еміграції та країні імміграції, без сумніву, впливає на мотиви міграції та на рішення мігрувати. До країн імміграції висуваються вимоги дотримуватися прав мігрантів та уникати моральних і навіть політичних санкцій стосовно мігрантів [12, с. 208].

Отже, як бачимо, глобалізація є явищем багатоплановим, і вивчаються як окремі її аспекти, так і глобалізація в цілому як комплексне явище. Своєю чергою, масову міжнародну міграцію можна вважати одним з виразників глобалізації, тому вона не може вивчатись якоюсь однією окремою наукою, а потребує мультидисциплінарного аналізу. Далі йтиметься про вивчення міжнародних міграцій загалом та окремих її аспектів зокрема різними науками.

Традиційно міграцію вивчають такі науки, як *демографія* (досліджує зміни демографічних характеристик в країнах еміграції та імміграції); *статистика* (веде облік мігрантів, вивчає матеріали переписів населення, фіксує масштаби міграції); *політична наука* (зосереджується на вивченні політичних заходів щодо заохочення або обмеження свободи пересування, тобто на міграційній політиці держав, а також, на зміні політичних режимів в окремих державах як на причині міграції); *юриспруденція* (цікавиться

дотриманням прав людини і прав мігрантів, які працюють, та їхніх сімей, правовим статусом іммігрантів, проблемами нелегальної імміграції та міграційним законодавством); *економіка* (вивчає міграцію в контексті попиту і пропозиції на ринках праці країн еміграції та імміграції, руху робочої сили та її професійно-кваліфікаційної структури). Специфіка досліджень міграції в *соціології* полягає в тому, що ця наука розглядає міграцію як соціальний процес та вивчає зміни, які вона вносить у суспільства еміграції та імміграції на макро-, мезо- та мікрорівнях. На вивченні міграції двома останніми науками зупинимось нижче.

Теоретичне вивчення міграції започаткував британський дослідник Ернест Джордж Равенштайн ще в другій половині XIX ст. Він сформулював сім основних і три додаткових закони про міграцію.

1. Основна частина мігрантів мігрує на короткі відстані. (Тут варто додати закон розселення мігрантів, сформульований українським дослідником міграції О. Хомрою: чисельність тих, що прибувають у регіон розселення прямо пропорційна населенню взаємодіючих об'єктів і обернено пропорційна відстані між ними.)

2. Більшість міграційних потоків спрямовані до великих торгових центрів.

3. Кожен міграційний потік збалансовується таким же потоком у протилежний бік.

4. Обидва згадані потоки мають подібні характеристики.

5. Міграційні потоки на далекі відстані завжди спрямовані до великих торгових центрів.

6. Мешканці міста менше схильні до міграції, ніж мешканці села.

7. Чоловіки мігрують переважно на довгі відстані, а жінки – на короткі.

8. Вік більшості мігрантів становить від 20 до 34 років.

9. Люди мігрують переважно з економічних мотивів.

10. Розвиток житлових фондів великих міст не відповідає кількості іммігрантів, тому ними створюються так звані “гетто” [16; 3, с. 73].

Равенштайн, як і його послідовники, схильний був розглядати міграцію з *економічної точки зору*; ними була сформульована *модель “подвійної” економіки*. Її сенс полягає в тому, що сучасний сектор економіки розширюється і відтягує робочу силу з традиційного сектору. Для традиційного сектору еміграція є єдиною можливістю позбутись надлишку робочої сили і продовжувати виконувати свої функції у сфері виробництва. Відтак обидва сектори отримують вигоду.

До 1960–1970-х рр. основною теорією у цій галузі знань була *неокласична теорія міграції*. Міграція, згідно з нею, є результатом нерівномірного географічного розподілу праці та капіталу. Отже для працездатних завжди існує побудник їхати з країн чи регіонів, де є надлишок робочих рук та низький рівень заробітної плати, в країни, де обмежені трудові резерви і високі зарплати. Тобто походження міграції пояснюється різним рівнем зарплати у різних країнах, а ліквідація цього явища мала би вести до припинення міграції. У цій теорії міграція – це індивідуальна, спонтанна та добровільна дія як результат порівняння між наявною ситуацією для діючого індивіда та вигодою від переміщення, яку сподівається отримати цей індивід, а рішення приймається після підрахунку факторів вигоди. Міжнародна мігра-

ція є ще й частиною процесу інтеграції до світової економіки, яка не тільки визначає проблему, але й докладається до глобальної ефективності виробництва і тому не повинна гальмуватися політикою обмежень чи іншими факторами.

Проте ця теорія, фокусуючись на постійній індивідуальній міграції з економічних причин, залишає поза увагою інші типи міграції; ігнорує інституціональні історичні зв'язки між країнами та різницю між різними етнічними і гендерними рухами, а також не враховує ролі держави в обмеженні міграційних потоків тощо [12, с. 211; 1, с. 44–47].

У 1970-х рр. під впливом марксистських тенденцій була висунута *теорія залежності*. За нею еволюція капіталізму призвела до встановлення міжнародного порядку з виділенням двох груп держав. Перша – розвинуті промислові держави, які експлуатують держави другої групи, тобто аграрні країни, що опинилися на периферії. Нерозвиненість одних держав розглядається як побічний ефект від високого розвитку інших. Механізм, який посилює цю нерівність, – трудова міграція висококваліфікованих кадрів з малорозвинутих держав до високорозвинутих, або, іншими словами, “відплив мізків” (brain-drain).

Під кінець ХХ ст. на ґрунті неокласичної традиції сформувалась *“нова економіка трудової міграції”*. Ця концепція висуває на перший план роль сім'ї і домашнього господарства, підкреслює важливість грошових переказів, інформації та складної залежності між мігрантами та контекстом, в якому вони існують. Тобто суб'єктом, що намагається збільшити вигоду, є сім'я. Міграція є сімейною стратегією, способом не стільки

отримати максимальну вигоду, скільки диверсифікувати джерела доходів, щоб знизити ризик у разі непередбачуваних витрат чи нестабільності на ринку праці у власній країні. Ця теорія, на відміну від неокласичної, приділяє увагу розділенню доходів: чим більша різниця в доходах у певній общині, тим сильніший мотив для продовження міграції. Акцент тут робиться лише на причинах еміграції.

На протипагу вищегаданій теорії оформилась теорія *“двоякості ринку праці”*. Міжнародна міграція спричиняється постійною потребою розвинених держав у дешевій іноземній робочій силі. Цей попит пояснюється тим, що власні працівники в передових економіках уникають виконання низькооплачуваної, некваліфікованої, небезпечної, непостійної і неprestижної роботи. Проте ця теорія пояснює всі міжнародні міграції тільки попитом і виключає власну ініціативу мігранта та інші фактори; зокрема, вона не пояснює, чому різні передові промислові економіки, маючи аналогічні економічні структури, мають такі показники імміграції, які сильно різняться між собою.

Паралельно із цими теоріями розвинулась ще одна, заснована на вільній причинності в контексті *“ефекту наплавної хвилі”*. Це ідея про те, що міграція – це самодостатнє явище, здатне само по собі забезпечувати своє продовження та відтворення. Міграція змінює навколишню дійсність так, що стимулює подальші зміни через низку соціально-економічних процесів, найважливіший із них – заснування та діяльність мігрантських мереж, або комплексів налагоджування відносин між індивідами, які об'єднують мігрантів (мігрантів, які повернулись)

з родичами, друзями, земляками на батьківщині. Основним ефектом цих мереж є так звана “ланцюгова міграція” [1, с. 46–55].

Існують ще дві теорії, які розглядають міграцію з позиції системи. *Теорія світової системи*, в основі якої лежать системні міркування І. Валерстайна, близька до “теорії залежності”, вона схиляється, окрім традиційного економічного, також до історико-культурного пояснення міграції. Система складається з концентричних кіл: основні держави, напівпериферія та периферія. Основні держави приходять на територію інших держав у пошуках сировини та дешевої робочої сили. Це сприяє інтеграції держав до світової економіки. Раніше це відбувалось через колоніальні режими, а зараз – через багатонаціональні об'єднання, ТНК тощо. Міграція часто пов'язує країни, що раніше мали колоніальні зв'язки, і відбувається завдяки елементам, успадкованим від цих зв'язків. Міграція походить від нерівності та спричиняє її. Недоліком цієї теорії є те, що застосовувати її можна тільки на глобальному рівні. “*Теорія міграційних систем*” різниться від попередньої тим, що тут ідеться про систему, яку становлять дві або більше країн, котрі обмінюються мігрантами. Ці системи складаються на основі історичних, політичних, культурних та економічних зв'язків [6, с. 31; 1, с. 52–53].

Зважаючи на те, який внесок у розроблення обраної проблеми зробила економічна наука, важко недооцінити значення наведених теорій, проте економіка вивчає переважно добровільну трудову міграцію, часто ігноруючи вимушену міграцію не з економічних причин, вивчає здебільшого економічні причини міграції, не беручи до уваги

ролі держави, політичних, культурних чинників, особистих неекономічних мотивацій мігранта, наслідків міграції й адаптації у новому середовищі та після повернення. Йдеться про такі наслідки, як, наприклад, зміна не тільки матеріального, але й соціального становища в суспільстві, зміни ставлень та ідентичності мігрантів, нові стосунки у сім'ях мігрантів тощо. На допомогу в цих випадках приходять інша наука – соціологія.

Як уже говорилося вище, *соціологія* вивчає міграцію передовсім як суспільний процес, виділяючи три його фази: період міграційної мобільності, сам факт міграції та адаптацію мігрантів до нових умов життя в місцях переселення, а також їхнє облаштування, що через певний час завершується натурацізацією, перетворенням їх з новоселів на старожилів. Соціологічне вивчення міграції включає збір інформації про причини міграції, створення базової моделі цього процесу, вивчення його складових, виділення основи цього процесу і вивчення його характеристик та ранжування всіх інших складових; аналіз змін у суспільстві на всіх рівнях у ході міграційного процесу, пошук закономірностей цих змін, а також прогнозування розвитку процесу міграції. Крім причинно-наслідкових зв'язків, соціологія може запропонувати можливість вивчення формування та функціонування діаспор у різних соціально-етнічних групах, самоідентифікацію мігрантів, у тому числі етнічно-національну, можливі шляхи етнокультурного розвитку іммігрантів [13, с. 48; 9; 14]. Соціологи також вивчають досвід іммігрантів крізь призму упереджень, дискримінації, соціальної стратифікації та соціальної мобільності у країнах імміграції, по-

рівнюють цей досвід у різних етнічно-расових, гендерних, професійно-кваліфікаційних, майнових групах [15, с. 629].

Низка російських науковців зокрема, В. Іонцев та Б. Хорев, зробили спробу створити загальну міграційну теорію під назвою “*міграціологія*”, проте вона не була широко визнана у наукових колах, оскільки вивчає тільки міграційну рухливість і не бере до уваги ролі міграційних процесів у формуванні соціальних відносин та їх впливу на цілісну життєдіяльність суспільства [14].

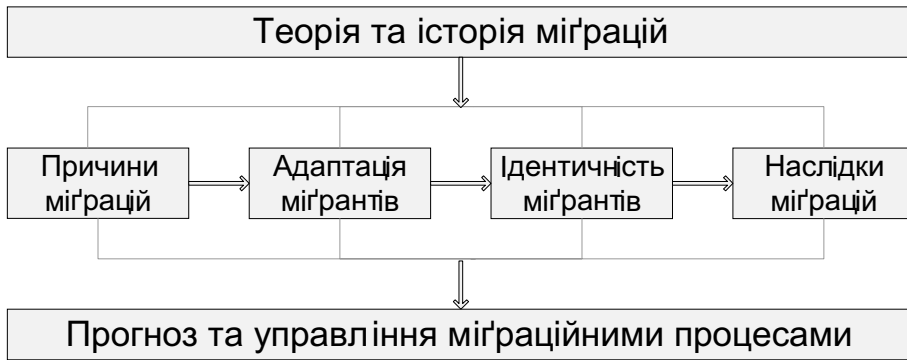
Т. Юдіна пропонує виділити соціологічне вивчення міграції в окрему соціологічну теорію – соціологію міграції, *об’єктом* якої стала би міграція як процес соціальної взаємодії населення, втягнутого в соціально-географічні переміщення, а *предметом* – динаміка змін об’єктивних та суб’єктивних аспектів соціальних відносин мігруючих осіб у рамках їхніх попередніх та нових соціумів. Ця дисципліна забезпечена власними категоріями, поняттями, системою методів та технологій досліджень, що базуються на загальних та спеціальних підходах до збору й аналізу емпіричної інформації. Мігрантами тут виступають соціальні групи, члени яких усвідомлюють себе цілісними суб’єктами поведінки на новому місці проживання і мають відчуття групової солідарності [14]. На нашу думку, у цьому визначенні мігранти розглядаються перш за все як іммігранти, і відтак упускаються з поля зору дослідника перші дві фази соціального процесу міграції.

Дослідниця вважає також, що комплексний аналіз міграційних процесів варто робити власне соціології, оскільки ці процеси на сьогодні все частіше

виступають як сукупний наслідок великомасштабної модернізації та глобалізації, розвитку демографічних, соціально-економічних, демографічних, політичних та соціокультурних процесів, що характеризують сучасну динаміку суспільної життєдіяльності.

У соціогуманітарній літературі з міжнародної міграції можна виділити чотири основні сфери її вивчення, а саме: походження міграційних потоків, показники їх стабільності за часом, використання робочої сили мігрантів та адаптація мігрантів в середовищі імміграції. У перших двох акцент робиться на причинах міграції, а в двох інших – на її наслідках [5, с. 133]. Найчастіше при вивченні міграції розробляються такі проблеми, як наявність різних видів міграції, відповідно – різних її наслідків, різних масштабів переміщень, різний соціально-економічний та культурний аспекти і, відповідно, – різне протікання процесу адаптації.

Кожна наука вивчає міграцію зі свого боку, цим себе ж і обмежуючи, тому досі так і не вдалося створити єдиної міграційної теорії. Як бачимо, найбільший внесок зробили економісти, а останнім часом певні помітні напрацювання належать соціологам. Сьогодні ще не вироблено єдиного мультидисциплінарного підходу до вивчення міграції. Можна припустити, що причина полягає в тому, що основну увагу зазвичай приділяють вивченню причин або наслідків окремо, а також причинно-наслідкових зв’язків, в той час як недостатньо досліджується міграція як цілісний соціальний процес, з використанням для цього інформації, яку можуть отримати дослідники різних галузей.

Пропонуємо одну з можливих *схем вивчення міграції* в соціології, яку можна було би застосувати до більшості видів міграції. Отже, щоб зрозуміти це явище, як і будь-яке інше, потрібно поцікавитись його **історією**. Щоб уникнути помилок попередників, потрібно вивчити вже запропоновані **теорії** та приступити до основної частини схеми. Для того щоб мігрувати, потрібні певні **причини**; по приїзді на місце проживання кожного переселенця очікує процес **адаптації**, залежно від факторів та успішності якого у мігрантів змінюється, частково змінюється або залишається сталою **ідентичність**, яка є у кожного мігранта (як у кожної людини), а звідси — можна простежити **наслідки** міграції для конкретної людини, а також для держав еміграції та імміграції. Як бачимо, від причин до наслідків дещо більше ніж один крок і, відповідно, більше їх пояснень та закономірностей між ними, що дозволяє робити точніші **прогнози** та ефективніше **управляти** міграційними процесами. У майбутньому це може стати темою окремого дослідження.

Ми робимо наголос на комплексному теоретичному дослідженні міграції в добу розширення глобалізаційних процесів з огляду на низку причин.

Передусім ця комплексність детермінується полісемантичністю даного соціального феномену, що змушує прагнути всебічного наукового аналізу цього феномену з урахуванням можливостей різних соціогуманітарних наук та наявних соціальних реалій. Разом із тим серед усіх цих наук власне соціологія володіє найбільшою здатністю як до адекватного розуміння суті, характеру, напрямків, наслідків міграції в добу глобалізації, так і до вироблення системи адекватних практичних рекомендацій щодо її оптимізації для кожної країни. Це стає можливим завдяки тісному взаємозв'язку таких складових системи соціологічного знання, як теорії різного рівня (від загального до спеціально галузевого) та емпіричні дослідження. У свою чергу, організація і проведення конкретно-соціологічних досліджень вимагає міцного методологічного підмурівка, в якому, *по-перше*, закладається певний теоретичний підхід, *по-друге*, здійснюється (в його межах) операціоналізація основних і похідних понять до рівня конкретних показників та індикаторів, *по-третє*, обирається певна сукупність дослідницьких методів; *по-четверте*, одержана соціологічна інформація стає основою

для модифікації існуючих чи вироблення нових теоретичних побудов; *поп'яте*, на базі даних конкретно-соціологічного дослідження здійснюється вироблення практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення діючих державних соціальних програм та/або на вироблення таких програм за їх відсутності.

Власне запропонована стаття і є першим кроком до вироблення комплексної методологічної та методичної дослідницької програми, здатної забезпечити ефективність і наукову валідність пошуків соціологів у предметному полі однієї з найбільш гострих проблем для сучасної України — проблеми масової трудової міграції в епоху розгортання глобалізаційних процесів.

1. *Аранго Х.* Глобальные тенденции и проблемы. Объяснения миграции: критический обзор // *Междунар. журн. соц. наук.* — 2001. — № 032. — С. 43–59.
2. *Дмитриев А.* Конфликтогенность миграции: глобальный аспект // *Социс.* — 2004. — № 10. — С. 4–13.
3. *Драгунова Т.* Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві // *Статистика України.* — 2004. — № 1. — С. 72–79.
4. *Ионцев А.* Международная миграция населения: Россия и современный мир // *Социс.* — 1998. — № 6. — С. 38–48.
5. *Ичдуйгу А.* Региональные и локальные перспективы. Политика международных мигрирующих режимов: транзитные миграционные потоки в Турции // *Междунар. журн. соц. наук.* — 2001. — № 032. — С. 131–142.
6. *Каслз С.* Глобальные тенденции и проблемы. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблемы // *Междунар. журн. соц. наук.* — 2001. — № 032. — С. 27–42.
7. *Окульські М.* Миграционное давление на Европу // *Международная миграция населения: Россия и современный мир. Вынужденная миграция.* — М.: МАКС Пресс, 2001. — Вып. 6. — С. 46–54.
8. *Пеллегрини А.* Региональные и локальные перспективы. Тенденции международной миграции в Латинской Америке и странах Карибского бассейна // *Междунар. журн. соц. наук.* — 2001. — № 032. — С. 177–192.
9. *Прибиткова І.* Сучасні міграційні процеси: теоретико-методологічні аспекти досліджень // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* — 1999. — № 1. — С. 161–172.
10. *Солт Дж., Кларк Дж.* Региональные и локальные перспективы. Международная миграция в регионе европейской экономической комиссии ООН: формы, тенденции, политика // *Междунар. журн. соц. наук.* — 2001. — № 032. — С. 81–99.
11. *Тимур С.* Изменение тенденций и основные проблемы международной миграции: обзор программ ЮНЕСКО // *Междунар. журн. соц. наук.* — 2001. — № 032. — С. 9–25.
12. *Урсва Р.* Социальные исследования и меры по взаимодействию в общественной политике. Международная миграция, социальные науки и общественная политика // *Междунар. журн. соц. наук.* — 2001. — № 032. — С. 207–217.
13. *Шелюк В.* Соціальна міграція: Етапи, функції, типи // *Перспективи.* — 2001. — № 3 (15). — С. 45–50.
14. *Юдина Т.* О социологическом анализе миграционных процессов // *Социс.* — 2002. — № 10. — С. 102–108.

15. International Encyclopedia of Sociology. – Volume one / Editor *F. N. Magill*. – London; Chicago: Salem Press Inc, 1995. – P. 1–780.
16. Ravenstein's Laws of Migration. – Available from: <http://www.revision-notes.co.uk/revision/171.html>.
17. *Zagar M.* Exploring Ethnicity: Constitutional Regulation of (Inter)ethnic Relations (New Approaches to Multicultural Education). – Available from: <http://www.unisa.edu.au/lavskis/zagar/mtcp1.htm>

Подано до редакції 13.09.2005 р.